

Ennakoiva moniosaaja moniammatillisessa verkostossa

– ammatillisen erityisopettajan ammattitaitovaatimuksista

Eija Honkanen

Yliopettaja, FT

HAMK, Ammatillinen opettajakorkeakoulu

eija.honkanen@hamk.fi

Johdanto

Suomessa ammatillisen erityisopetuksen tarve kasvaa koko ajan. Tämä perustuu osin siihen, että toteutamme ammatillista erityisopetusta ensisijaisesti integraatioon perustuen (Laki ammatillisesta koulutuksesta 1998) ja toisaalta siihen, että erityisopetuksen tarve on kasvanut. Tarpeen kasvu selittyy diagnosoinnin kehittymi-

sellä sekä sillä, että myös vaikeimmin vammaiset pääsevät nykyisin ammatilliseen koulutukseen (Miettinen 2002b). Nykyisin myös ammatillisessa aikuis-koulutuksessa ja ammattikorkeakouluisa tarvitaan erityisopetuksen tukitoimia. Ammatillisten erityisopettajien tarve on kasvanut samassa suhteessa erityisopetuksen lisääntymisen myötä. Ammatillisen opetuksen toteuttamisen tukena opilaitosten arjessa tarvitaan erityispedagogisia asiantuntijoita, jotka tuntevat myös ammattialaosaamista sekä peruspedagogiikkaa.

Opettajan työtehtävän muutoksesta ammatillisessa koulutuksessa

Luukkainen (2000 ja 2004) ja Vertanen (2002) tarkastelevat kirjoituksissaan opettajan roolia. Opettajan työn tavoite on ohjata oppimiseen. Nykyisin ja tulevaisuudessa on sosiaalisesti laajentunut opettajan työnkuva, joka tarkoittaa sitä, että opettaja on kokonaisvaltaista vastuuta opiskelijoistaan ottava. Kokonaisuudessaan yhteiskunnallinen vastuunotto laajenee ja ero opettajan työn ja sosiaalityön välillä kapenee. Ohjaustarve lisääntyy, koska oppilaitoksissa on yhä enemmän sellaisia opiskelijoita, jotka vaativat enemmän opiskelun ohjaamista ja erilaisia tukitoimia. Tavoite kuitenkin kaikille opiskelijoille on sama: saavuttaa hyvä elämä ja työllistyä tai saada jatko-opintopaikka. Erilaisten vaikeuksien lisääntyminen ja kasautuminen opiskelijoilla ovat vaikeuttaneet myös ammatillisen koulutuksen kasvatustehtävää. Kokonaisvastuuta jaetaan eri asiantuntijoiden kesken, mutta opettajalla on käynnistäjän ja koordinaattorin rooli. Hän on opiskelijaan päin luotettava aikuinen. Perinteinen ratkaisu oppimisvaikeuksiin on ollut siirtää opiskelija erityisopetukseen. Tämä malli ei enää toimi, koska koko ikäluokka ongelmineen on opettajan arkipäivää, mikä tuo mukanaan integroinnin ja mukautukset. Opettajan omat valmiudet kohdata opiskelijakirjoa koetaan puutteellisina, koska taidot eivät riitä. Ongelmat ovat osin pedagogisia ja osin turvallisuuteen ja kasvatukseen liittyviä (Luukkainen 2004). Jotta ammatillisen koulutuksen integraation toteutus ei jäisi vain tekniseksi integraatioksi, vaan toteutuisi todellisena toiminnallisena ja sosiaalisesti yhteiskuntaan sitouttavana integraationa (vrt. Jah-

nukainen 2002, 24-34; Moberg 1982, 285-302), tarvitaan erityisopettajan asiantuntemusta opettajan pedagogisen toiminnan tueksi arjessa (Honkanen 2006).

Ammatillisen erityisopettajan osaamisvaatimuksen perusta

Ammatillisen erityisopettajan osaamisen lähtökohtana on laajan ja monenlaisen osaamisen yhdistäminen opetuksen ja ammatillisen koulutuksen sekä työelämän kentällä. Ammatillisen erityisopettajan osaamisen perustana ovat oman ammattialan työtehtävien taitaminen, työelämän tuntemus ja opettajan pedagogiset taidot, sekä näihin osaamisalueisiin yhdistettynä erityispedagoginen osaaminen. Ammatillinen erityisopettajakoulutus antaa valmiuksia toimia erityisopettajan asiantuntijatehtävissä kaikilla koulutusjärjestelmän asteilla ammatillisessa koulutuksessa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ammatilliseksi erityisopettajaksi opiskellut voi toimia ammatillisessa peruskoulutuksessa, aikuis-koulutuksessa tai ammattikorkeakoulussa erityisopettajan tehtävissä. Tehtäväkenttä ammatillisessa koulutuksessa on erityisopettajalla siis varsin laaja. Kun tähän lisätään vielä erityisopetuksen monimuotoisuus, joka käsittää lieviä oppimisvaikeuksia omaavista opiskelijoista aina vaikeimmin vammaisten opetukseen, on koko ammatillisen erityisopetuksen kentän tuntemus ja hallinta varsin haasteellinen tehtävä erityisopettajille.

Hirvonen (2006) kuvaa erityisopettajan työn nykyosaamista väitöskirjassaan. Sen mukaan erityisopettajan on seurattava oman alansa, opettajan pedagogisen osaamisen ja erityispedagogii-

kan kehittymistä koko ajan. Hirvonen tuo esille ammatillisen erityisopettajan nk. kolmoisroolin. Hänen mukaansa erityisopettajan taitojen kehittäminen ja kehittyminen ”on vaarassa jäädä syrjään” (emt. 103) eli erityisopettajan oman ammatti-identiteetin kehittyminen voi jäädä puutteelliseksi tässä osaamisen vaatimusten moninaisuudessa. Kokemukseni mukaan tällöin erityisopettajankoulutuksella ja täydennyskoulutuksella on tärkeä ja keskeinen rooli tukea ja vahvistaa erityisopettajan ammatti-identiteetin rakentumista ja kehittymistä. Suunnitelmallinen, erityisopettajan osaamista ja ammatti-identiteettiä tukeva täydennyskoulutus on ammatillisen koulutuksen kentällä puute, johon tulisi vaikuttaa päättäjien tasolla mahdollisimman pikaisesti. Joskus aikaa siten opittu erityispedagoginen osaaminen ei päde kauaa kehittyvässä tieteenalassa ja etenkin, kun siihen yhdistyy vielä jatkuvasti muuttuvat ammatillisen koulutuksen ja työelämän osaamisvaatimukset.

Erityisopettaja - kollega ja konsultatiivinen työote

Ammatillinen erityisopetus on kehittynyt luokkamuotoisesta erityisopetuksesta integraatioon, jota pyritään toteuttamaan inklusion hengessä (Miettinen 2002a, 15–23; Honkanen 2006). Nykyisin ammatillista erityisopetusta toteutetaan ensisijaisesti integraation keinoin. Se asettaa ammatilliselle erityisopetukselle omat haasteensa. Jokaisen ammatinopettajan ja opettajan tulisi tietää perusasioita opetuksen yksilöllistämisestä, erityisopetuksen toteutuksesta ja sen periaatteista omassa oppilaitoksessa sekä erityisopetuksen mahdollisuuksista. Opettajan koulutuksessa erityisopetuksen ja mo-

niammatillisen yhteistoiminnan sisältöjä on opetussuunnitelmissa vaatimattomasti. Tämä asettaa ammatilliselle erityisopettajalle osaamishaasteita myös konsultatiivisten taitojen osalta. Erityisopettajalle lankeaa näin ollen kollegan roolin lisäksi erityispedagogisten ratkaisujen välittäjän rooli omassa työyhteisössä (vrt. Hirvonen 2006, 130; Honkanen 2006). Erityisopettajan tulee osata ohjata ja tukea kollegojaan oppilaitoksen arjessa. Ohjausta ja erityispedagogisia keinoja tarvitaan, jotta opettaja pystyy kohtaamaan erityistä tukea tarvitseva opiskelijan, tukemaan häntä opinnoissaan sekä yksilöllistämään opetusta opiskelijan tarpeista lähtien ja näin ollen edistämään erityisopiskelijan oppimista.

Ennakoiva, yksilöllinen työskentely

Erityispedagogiikan lähtökohtana erityisopetuksessa ovat opiskelijan tarpeet (Kivirauma 2001, 213). Erityisopiskelijan tarpeiden tunnistamisessa on keskeistä tiedostaa hänen kykynsä ja tavoitteensa, jotta konkreettiset tuen tarpeet saadaan selville. Tuen tarpeiden tunnistaminen edellyttää ennakoivaa työtettä erityisopetuksen asiantuntijalta. Käytännössä erityisopettajan on ennakoitava yksittäisen opiskelijan osaaminen ja kyvyt suhteessa opiskeltavaan alaan, asiaan ja tavoitteisiin, sekä määriteltävä tarvittavat tukitoimet yhteistyössä muiden moniammatillisten osaajien kanssa unohtamatta opiskelijan omaa aktiivista roolia suunnittelussa ja päätöksen teossa.

Tukitoimien suunnitteluun ja toteuttamiseen vaikuttavat ensinnäkin oppilaitoksen erityisopetuksen tukitoimien mahdollisuudet, jotka se voi itse määrittellä, ja toiseksi ammatillisen koulutuksen avoimiksi muuttuneet oppi-

misympäristöt, jotka ovat laajentuneet oppilaitoksen sisällä toteutetusta opetuksesta yhä enemmän työelämässä toteutettavaan oppimiseen, jossa ohjaajina toimivat opettajien lisäksi alan ammattilaiset. Erityisopiskelijan tukitoimien suunnittelun ennakointi ja yksilöllinen täsmentäminen korostuvatkin työelämän oppimisympäristöissä.

Toimija moniammatillisessa verkostossa

Erityisopettaja ei ole vain omista opiskelijoistaan huolehtiva ammatinopettaja, joka miettii erityispedagogiikan näkökulmasta oman ammattialansa osaamista, opiskelijan oppimista ja tukemista, vaan myös moniammatillisen yhteistyöverkoston kojoja ja yhteistyön ylläpitäjä. Erityisopettaja luo moniammatillista yhteistyöverkostoa oppilaitoksen sisällä sekä siitä ulospäin yhteistyökumppaneihin, jotka ovat keskeisiä toimijoita moniammatillisen erityispedagogisen yhteistyön näkökulmasta. Tavoitteena on luoda alueellista verkostoa, jossa jokaisen osaaminen täydentää toistensa osaamista (esim. ammatinopettaja, opinto-ohjaaja, erityisopettaja, terveydenhoitaja, psykologi, ammatinvalinnanohjaus, kuntouttava taho, työelämä) ja tukee erityisopiskelijan oppimista, hyvää elämää ja työllistymistä tai sijoittumista jatko-opintoihin (vrt. Honkanen 2006; Nummenmaa 2003, 113-122).

Ammatillisessa koulutuksessa alueellisen verkostoitumisen lisäksi koulutuksen ja työelämän vaatimuksina korostuvat myös kansainvälinen toiminta ja globaalit oppimisympäristöt. Nämä eivät ole ainoastaan yleisopetuksen haasteena vaan myös erityisopetuksen. Ammatillisten koulutuksen esteettömyyttä oppi-

misympäristönä kehitetään tulevaisuudessa siten, että kaikilla opiskelijoilla olisi tasavertainen mahdollisuus liikkumis-, kommunikaatio- ja asenne-esteettömään ammatilliseen koulutukseen. (Ehdotus erityisopetuksen strategiaksi toisen asteen ammatilliseen koulutukseen 2002.) Erityisopiskelijoiden kansainvälinen toiminta ammatillisen oppilaitoksen arjessa ei ole vielä vakiintunut ja toimintaa on vähän (vrt. Honkanen 2006). Erityisopettaja on oppilaitostasolla avainasemassa, kun rakennetaan tasavertaisia mahdollisuuksia erityisopiskelijoille kansainväliseen toimintaan ja globaaleihin oppimisympäristöihin.

Moniammatillisen verkoston rakentaminen ja kehittäminen sekä erilaisten erityispedagogisten ratkaisumallien ja esteettömyyden tuominen erityisopetuksen vaativat myös erityisopetuksen rakenteisiin vaikuttamista oppilaitostasolla. Tämä edellyttää tiivistä yhteistyötä ja vaikuttamista oppilaitoksen johtotasolle, jossa tapahtuu päätösten teko ja erityisopetuksen toimintarakenteiden luominen. Toimintarakenteita oppilaitoksessa luodaan mm. opinto-ohjauksen suunnitelman, erityisopetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatimisen kautta, jotka ovat osa opetussuunnitelmaa (Opetussuunnitelman perusteet 2000). Useat päällekkäiset ja osin rinnakkaiset suunnitelmat opiskelijan opintojen tukemiseksi estävät osin kokonaisvaltaisen, holistisen ohjaustoituminnan (vrt. Honkanen 2006; Rauhala 1992, 45). Opiskelijan oppimisen tukemiseksi tulisikin mielestäni laatia kokonaisvaltaisen opiskelijoiden hyvinvointisuunnitelma, jossa yhdistyvät kaikki em. suunnitelmat (Honkanen 2006).

Päätelmä

Erityisopettajan työn muutos erityisluokan opettajasta erityispedagogiseksi asiantuntijaksi ammatillisen koulutuksen oppimisympäristöissä ja verkostoissa on valtava kasvun ja kehityksen haaste erityisopettajille. Ammatillinen erityisopettaja voidaankin nähdä osaltaan erityisopetuksen osaamisen jalkauttajana, tiedon ja taidon jakajana ammatillisen koulutuksen toimintaympäristöissä.

Edellä kuvatun perusteella voidaankin ajatella, että ammatillisen erityisopettajan tehtävänä on olla opiskelijan opiskelu- ja hyvinvointisuunnitelman rakentaja, seuraaja ja huolehtija ennakoivasti moniammatillisessa verkostossa. Arjen toiminnassa punaisena lankana on erityispedagoginen tukeminen ja holistinen näkemys ohjauksessa. Näin ollen erityisopettajan erityispedagoginen asiantuntemus, sosiaaliset vuorovaikutustaidot ja holistinen näkemys korostuvat, kun rakennetaan tasavertaisia ja esteettömiä ammatillisen koulutuksen oppimisympäristöjä.

Lähteet

Hirvonen, M. 2006. Ammattikouluista avoimiin oppimisympäristöihin. Ammatillisen erityisopettajan työ muutoksessa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 64.

Honkanen, E. 2006. Opinto-ohjaus ja erityisopetus. Asiantuntijajulkaisu ja haastattelututkimus opetussuunnitelman perusteiden mukaisesta opinto-ohjauksesta ammatillisessa erityisopetuksessa. HAMK Ammatillisen opettajakorkeakoulun julkaisuja 1/2006.

Jahnukainen, M. 2002. Erityisopetuksen tarve ja järjestäminen ammatillisessa koulutuksessa 2000 luvulla. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 4, 24–33.

Kivirauma, J. 2001. Erityispedagogiikka tie-

teenä. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja. Kasvatus 3, 213–214.

Laki ammatillisesta koulutuksesta 1998. Laki ammatillisesta koulutuksesta 21.8.1998/630.

Luukkainen, O. 2004. Opettajuus – Ajassa elämistä vai suunnan näyttämistä? Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 986.

Miettinen, K. 2002a. Erilaisen oppijan tukeminen ammatillisessa koulutuksessa. Teoksessa S. Pajukoski & E. Rinne (toim.) Erilaiset oppijat näytöissä. I Raportti. Erilaisen oppijan tunnistaminen sekä tuki- ja ohjaustoimet ammatillisessa peruskoulutuksessa. Näyttö-projekti. Helsinki: Helsingin seudun erilaiset oppijat ry, 11.

Miettinen, K. 2002b. Erilaiset oppijat ammatillisessa koulutuksessa – segregatio, integraatio vaiko peräti inklusio toiminnan lähtökohtana. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 4, 15–23.

Moberg, S. 1982. Integraatiotutkimus. Teoksessa K. Tuunainen. (toim.) Erityispedagoginen tutkimus Suomessa. Lastensuojelun Keskusliitto. Julkaisu 65, 285-302.

Nummenmaa, A-R. 2003. Moniammatillisen ohjaukulttuurin kehittäminen. Teoksessa H. Kasurinen (toim.) Ohjausta opintoihin ja elämään – opintojen ohjaus oppilaitoksessa. Helsinki: Opetushallitus, 113–122.

Opetussuunnitelman perusteet 2000. Helsinki: Opetushallitus.

Rauhala, L. 1992. Humanistinen psykologia. Helsinki: Yliopistopaino.

Vertanen, I. 2002. Ammatillinen opettajuus vuonna 2010. Toisen asteen ammatillisen koulutuksen opettajan työn muutokset vuoteen 2010 mennessä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Ammattikasvatuksen tutkimus- ja koulutuskeskus, Hämeen ammattikorkeakoulu. Hämeenlinna.